

Titel: Diskussion om OSG, [SogS] 122-0090

Citation: "Diskussion om OSG, [SogS] 122-0090", i *Louis Hjelmslev og hans kreds*, s. 1.
Onlineudgave fra Louis Hjelmslev og hans kreds: https://tekster.kb.dk/catalog/lh-texts-kapsel_122-shoot-workidacc-1992_0005_122_SogS_0090/facsimile.pdf (tilgået 30. juli 2024)

Anvendt udgave: Louis Hjelmslev og hans kreds

Ophavsret: Materialet kan være ophavsretligt beskyttet, og så må du kun bruge det til personlig brug. Hvis ophavsmanden er død for mere end 70 år siden, er værket fri af ophavsret (public domain), og så kan du bruge værket frit. Hvis der er flere ophavsmænd, gælder den længstlevendes dødsår. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

18/4- 1944 Lingvistikforening, Selskab f. nord. fil. s.v.m.

Diskussionsindledning om Hjelmslevs Sprogteoriens grundlæggelse"

Da jeg modtog meddelelsen til dette møde og saa den pompøse titel "Den sprogteoretiske situation i lingvistisk og erkendelsesteoretisk belysning i anledning af..." etc, blev jeg noget forferdet, for jeg havde tænkt i al beskedenhed at fremdrage et par glossematiske problemer. Men nu har jo heldigvis Diderichsen paa udmærket måde taget sig af en almindelig karakteristisk af den lingvistiske situation, og jeg kan med god samvittighed holde mig til anledningen professor Hjelmslevs bog.

Og blandt de mange problemer, der kunde tages op til drøftelse, vil jeg nøjsom med at behandle to, som til gengæld er ret centrale.

DET er dels spørgsmålet om forholdet mellem form og substans, dels, mere kortfattet, paralleliseringen mellem udtryk og indhold. Det første har Diderichsen allerede været inde paa, men jeg mener, at problemet er saa vigtigt, at det kræver en særskilt behandling. Og for, at det ikke skal være det rene volapyk for dem, der ikke er fuldt fortrolige med glossematikken, vil jeg først referere ret udførligt.

Form og substans skal omtales først, men da det hele hænger sammen, vil det maaske være praktisk først ganske groft at sige hvad der menes med indhold og udtryk. Det er i og for sig ret lige til. Sæt er de to sider af det sproglige tegns, fx. af et ord. I ordet "kat" hører lyd- eller bogstavrekken k-a-t- til udtrykket, mens betydningen "dyret" kat hører til indholdet, og i "katta" hører e. et til udtrykket men har indholdet flertal.

Både indenfor udtrykket og indenfor indholdet skelnes nu mellem en form og en substans. Disse begreber er jo i sig selv mengetydige. Men Hjelmslev bruger dem i direkte tilslutning til F. de Saussure. Og herudfra maa de forstås. Saussure forstaar ved substansen dels tanken, dels lyden eller lydforestillingerne. Tankemassen og lydmassen er i sig selv amorft, siger han, men den formes og gennem sproget. Willødt udtrykker han det ved at sige, at der er lægt en række samtidige snit gennem tankemasse og lydmasse, og derved er de enkelte dele blevet afgrænsede overfor hinanden. Og de enkelte dele faar deres værdi gennem den gensidige afgrænsning. Disse forhold mellem det afgrænsede enheder, ei. med et andet billede, det net, der er lagt ned over substansen, det er formen. Hjelmslev kan ikke helt gaa med til Saussures billedsprog, fordi substansen herved forudsættes som eksisterende før formningen. Hjelmslev siger heller

at substansen er det, der er fælles for sprogene. , og i hvert sprog formet paa forskellig maade. Desuden er indtager Hjelmslev paa forskellig en noget mere konsekvent holdning til det psykologiske. Saessure taler for udtrykket undertiden om lyd, undertiden om lydforestilling, men for indholdet kun om tanke. - I Hjelmslevs praecisering er ogsaa udtryksubstansen dels lydene set fysisk eller fysiologisk, dels ogsaa forestillingerne om dem. Desuden fremheves det udtrykkeligt, at udtryksubstansen ikke behøver at være lydlig, det kan ogsaa være en skrift, gestus o.l. - Og indholds substansen er dels tingene dels vore forestillinger om dem, altsaa baade noget fysisk og noget psykisk ligesom udtryksubstansen. Substansen kaldes Hj. ogsaa meningen, (med indholdsmening og udtryksmening).

Men i selve opfattelsen af forholdet mellem form og substans er det Saessures synspunkt, der følges.

Der gives en del eksempler paa, hvordan samme substans kan formes forskelligt i forskellige sprog. For indholdets vedkommende nævnes fx. , at det samme substansomraade, der paa dansk er opdelt i træ og skov (Hammerich+ lund), paa tysk er delt i tre Baum, Holz og Wald, saaledes at Holz omfat er lidt af dansk træ og lidt af skov, og de andre er tilsvarende ansværet. Formen er altsaa forskellig. Eller med et andet eksempel, rumsonden i et sprog kan være inddelt i singularis, og pluralis, i et andet i sing. dualis og plur. Og for udtrykket nævnes, at det lydromraade, der i et sprog er delt i p, t og k, i et andet kan være finere opdelt, fx. kan man holde 2 slag k'er eller to slags t'er ude fra hinanden. -- For at afgøre, om hvordan grænserne ligger, hvilke elementer (invarianter) der skal opstilles, saa man se paa funktionen til det andet gxi plan. Hvis ombytningen af et almindeligt dentalt t med et palataliseret ^{kan giv} giver en anden betydning, er det to udtryksinvarianter, ellers er det varianter af det samme. Eller med et ek. fra dansk, ombyttes a med e fx. i vade/væde faas en indholdsforskel, det er altsaa to udtryks elementer, - men ombyttes a med A vade/væde sker der ingen indholdsændring, det er to varianter. - Og omvendt med indholdet. Hvis ombytningen af et indhold med ^{total med fjertal} et andet ^{gives en} ændring i udtrykket er det to indholdssteder, ellers en. Det er det Hjelmslev kaller komutationsproven. Og det vil altsaa sige, at formen i første række beror paa funktionen mellem indhold og udtryk, paa tegnfunktionen.

Men der kan ogsaa være tale om andre funktioner. Det ses maask bedst ud fra et andet eksempel paa formning af samme substans, et eksempel fra ikke fra systemet, men som de foregaaende, men fra

fra tekstforløbet. Hjelmslev nævner, at i den danske sætning "Jeg ved det ikke" og den engelske "I don't know" er det samme mening, men den er forskelligt formet, leddende stilling og gensidige forhold er forskellige.

Disse indbyrdes funktioner i tekstforløbet er ogsaa vigtige for formen. Man kunde godt tænke sig to sprog, der begge havde p, t og k adskilte, men de havde maaske i de to sprog helt forskellige muligheder for kombination med andre fonemer, og saa maatte man ogsaa her tale om en anden form. Formen beror altsaa paa, eller er ligefrem funktionerne, tegnfunctiønen og de øvrige eksistensfunktioner.

Det skulde gærned være klart, hvad Hjelmslev forstaar ved form og substans i sproget, i hvert fald saadan, som han opererer med det i øverste del af bogen.

p. 91 siges, at Empiriprincipet fører til med logisk nødvendighed at acceptere Saussures distinktion mellem form og substans. Der tages dog et vist terminologisk forbehold. Man kan kun tale om form og substans, saa længe man ser det ud fra et sprogligt synspunkt. Man kan ikke bruge form og substans absolut. Set fra et andet synspunkt er substansen en form. Det, der for sproget er en substans, er fx. det fysiske, kan fysikeren beskrive som en form. Sprogsubstansen er fra dette, fysiske, synspunkt ogsaa en funktion i helhed, den optræder blot som substans for den sproglige form. Substans i ontologisk forstand har ifølge Hjelmslev ikke videnskabelig eksistens. Det eneste man kan erkende, er funktioner, et net af afhængigheder. Substansen er altsaa i en vis forstand en ikke sproglig form, der tilordnes den sproglige.

Det er dette, der fører Diderichsen til at tale om en kamp mod vejrmøller. Men denne borteskamotering af substansen er jo blot terminologisk. Alle egenskaber reduceres til at være relationer. Men tilbage bliver alligevel det reelle problem om forholdet mellem de sproglige størrelseres funktion og deres fysiske og psykiske beskaffenhed, det som Hjelmslev igennem næsten hele bogen -- fra det sproglige synspunkt -- kalder form og substans.

Vigtigt er nu hans syn paa forholdet mellem form og substans taget i denne betydning. - Substansen eller meningen kan ifl. Hjelmslev kun erkendes gennem en foraning -- eller, som det ogsaa, endnu skarpere udtrykkes, den eksisterer kun gennem en foraning. Man kan derfor heller ikke ved sprogbeskrivelsen gaa ud fra menin-

gen (substansen), for det vilde blot sige at man gik ud fra en bestemt anden forning, hentet fra et andet sprog eller fra et apriorisk universalt lyd- ellerbegrebssystem. -- Substansen kan slet ses som substans kun erkendes gennem fo men, men formen er ikke begrundet i substansen, den forholder sig arbitrært til denne. Det ses bl.a. deraf, at man kan ombytte en substans med en anden. Samme udtryksform kan fx. manifesteres snart i lyd, snart i skrift, og det er dog den samme.

Og deraf følger, at lingvistikken maa give en analyse af sprogsformen uden hensyn til substansen, eller, som det ogsaaudtrykkes (p. 71) uden lydige, ontologiske eller fænomenologiske forudsætninger. Lingvistikens udtrykslære skal ikke være lyd lære, og dens indholds lære skal ikke være en betydnings lære, men en sprogets algebra, der opererer med ubenævnte (el. vilkårligt benævnte) størrelser.

Sproget er, som Saussure siger, en form, ikke en substans. De sproglige størrelser skal derfor ogsaa defineres formelt, ikke efter substansen, d.v.s. altsaa sige, at fx. elementet p paa dansk ikke er defineret ved at være en labial lukkelyd, men bl.a. ved at kunne indgaa paa første plads i konsonantgrupper i ordets begyndelse o.l.

Men lingvisten skal dog ogsaa paa et senere stadium -- som det hedder, tilordne substansen. Det sker i metalingvistikken. Et metasprog er et sprog, der handler om et sprog (det kan godt være samme sprog). Lingvistens sprog er nemlig et metasprog, og det behandles af metalingvistikken. De sidste varianter i sproget, som ikke kan beskrives nærmere, de bliver i lingvistens sprog til tegn. Man taler fx. om nuancen a eller A, og kan sige "A er en nuance i dansk, eller eventuelt " a_1, a_2 etc er nuancer i dansk". - A og a_1 analyseres derfor i hans sprog paa samme måde som ord i sproget. Og der, ved kommer man til substansbeskrivelsen. Dette dunkle punkt vil jeg senere vende tilbage til.

Hermed skulde H.j.s syn paa form og substans være refereret. Og det er værd at bemærke, at han paa dette vigtige punkt staar i modstning til den hidtidige lingvistik. - Jeg vil i det følgende holde mig til udtrykket, fordi det er det letteste, og det jeg kender mest til.

Naar man skal beskrive et sprogs udtrykssystem, saa har man tidligere altid gjort det, og gør det i stor udstrækning stadig, ved at beskrive det rent lydligt. Man opregner et vist antal lyd og beskriver deres fysiologiske dannelsesmaade; dertil kommer eventuelt

lidt en dynamisk og musikalsk akcent. Naturligvis har der altid i d
det antal lyd man valgte at nævne og adskille været et vist hensyn
til funktionen. Og det har været set både af fx. Jespersen og Winte-
ler, at der var forskel paa blotte lydnuancer og de forskelle, der
havde funktionel værdi. Men man skelnede ikke klart, og nævnte
fx. tydelige fonetiske varianter som tysk ç og x paa lige fod med
betydningsadskillende fonemer som g og k. Og efterhaanden som de eks-
perimentelle midler til at adskille forakklige nuancer blev bedre,
kundes man adskille flere og flere. Der nævnes i mange dialektbeskri-
velser en hel række lyd og fx. ofte 5-6 kvantitetstrin, uden at man
egentlig ser grunden til at netop dette antal er valgt ud af de uen-
delig mange nuancer.

Herimod opponerede de saakaldte Pragerskolen el. fonologien
(xkt unde paavirkning af Saussure). Det vigtigste navn er Trubets-
ky, Fonologerne hævdede , at man maatte skelne skarpt mellem lydfor-
skelle, der havde betydningsfunktion, og dem, der ikke havde det
(fx de nævnte a/m og a/A paa dansk . Og de foretog adskillelsen
ved det Hj. kaldes kommutationsprøven. Undersøgelsen af de relevante
forskelle kaldes fonologi i modsætning til fonetikken. Nærmere be-
stente T. det saadan, at fonologien behandlede det funktionelle, fone-
tikken det materielle (substansen). - Det blev paa uheldig maade sam-
menkædet med forskellen mellem langue og parole, men det kan vi se
bort fra her. - Det ejendommelige er nu at trods det skarpe skel,
der saaledes etableredes mellem fonologi og fonetik som funktionen
over for det materielle, da gik fonologerne i praksis frem efter
fonetiske kriterier. Det er fonetisk (substans) lighed og forskel, der
afgør, om en variant hører til det ene eller det andet fonem , om
en diftong er et eller to fonemer, og , særligt vigtigt, fonemerne
defineres og systematiseres xkt paa grundlag af xkxkxkxkxklydlige
egenskaber, som er relevante, altsaa som fortungelyd, bagtungelyd
etc. Funktionelt er altsaa egentlig kun fastsættelsen af antallet
gennem kommutationsprøven. Og det hænger sammen med at kun denne
funktion mellem indhold og udtryk tages med, ikke relationeren in-
denfor forløbet. Kombinationsmulighederne beskrives først bagefter.

Det er evident, at der her er en inkonsekvens mellem teori og
praksis. Og naar Hj. s teori skal ses paa denne baggrund, maas den
ses som et fæcsst paa at komme ud over denne inkonsekvens ved virke-
lig at analysere og definere størrelserne ud fra funktionen alene.
Som forløber kan dog nævnes Bloomfield. Det interessante spørgs-
maal er altsaa nu, om det lykkes ham at gennemføre denne konsekvens.
Udgangspunktet for hævdelisen af formens uafhængighed var jo
konstateringen af, at man til e form kan tilordne en hvilken som
helst substans. Det vil sikkert mange have visse betvækligheder ved.
Men det kan dog næppe bortforklares.

Vi vil derfor tage Hjelmslevs argumentation og metode op til nærmere kritisk undersøgelse.

Udgangspunktet for formens uafhængighed var jo konstateringen af, at man til en form kan tilordne en hvilken som helst substans. Samme udtrykssystem kan manifesteres ved lyd eller skrifttegn, evt. flag osv. - Det er naturligvis ubestrideligt rigtigt. Noget andet er, at i de faktisk foreliggende sprog er sjældent at lyd og skrift har ganske samme struktur, altså blot er forskellige substanser til samme form. Og måske man kan naturligvis også sige, at lyd sproget er af primær interesse, fordi det er historisk ældre end bogstavskriften, og fordi det stadig maa er sådan, at der altid er knyttet lydsubstans til en sprogform, men ikke altid skrift. Men trods dette, er det naturligvis rigtigt, at samme udtryksform kan manifesteres snart i lyd snart i skrift.

På et andet punkt vedrørende de forskellige substanser, kan jeg derimod ikke følge argumentationen. Hjelmslev gør opmærksom på, at tale ofte ledsages af eller kan erstattes af mimik og gestus. Man taler derfor flere steder om en lydlig-mimisk-gestikulatorkisk substans som et hele over for skriften. (p.92). Men for det første er denne samhörighed mellem tale og gestus og mimik ikke absolut. Tale er ofte ledsaget af gestus, men ikke altid. Og for det andet kan man jo også ledsage lyd sproget med skrift (skrive på tavlen mens man taler, endda måske med angive enkelte ord skriftligt), og man kan ledsage skrift med mimik og gestus. At de bagefter ikke ses på papiret, er ikke principielt forskelligt fra, at de ikke kommer med på en grammofonplade.

De forskellige substanser kan støttes hinanden. Dertil kommer, at mens lyd- og skriftsproget ofte manifesterer sig i lydige og skriftlige former, saa gælder det ikke gestus og mimik. Et nik kan ikke analyseres i to elementer ligesom "ja", eller en hovedryk i tre som dansk "nej", eller et skuldertræk i samme elementer som sætningen "det ved jeg ikke" eller "jeg er ligeglad" eller hvad det nu skal betyde. ~~Maaxkxxxxkx~~ D t er substans for en helt anden foraning. Maa ske vil Hj. sige, at netop derfor optages de ikke som parallelle substanser til samme form, men indoptages i lyd sproget. Men saa maa dette jo analyseres på en helt anden måde. Og bliver jo derved i hvert fald ganske forskelligt fra skriftens struktur. Og hvordan skal man adskille gestus og mimik fra menneskelige bevægelser i det hele taget, så for saa vidt de overhovedet kan opfattes som udtryk for et indhold. Hvad hører med til talesproget? Et nik høre med, - og vel også et skuldertræk, et dunk i bordet, et arrigt spark,

, et slag med nakken, en stormødet mine osv. - eller videre en forfølgelse af et andet menneske, som udtryk for at man vil fange ham osv. - Hvor er skellet? Skal hele handlingslivet medind i talesproget

M.h.t. indholdet taler Hjelmslev ikke paa denne maade om flere substansarter. - Men ikk det omtales (p. 70) at begge påsæns substans leder sig anskue dels som noget fysisk (tingegns, lydene), dels som noget psykisk, som sprogdsværens opfattelse af disse emner. Man maatte altsaa give baade en fysisk og en fænomenologisk beskrivelse af meningen. Men hvordan forholder ni disse beskrivelser sig til hinanden og til formen? Er det blot ~~xa~~ som det siges to maader at anskue substansen paa, el. hvad der maaske snarere er meningen, to ligestillede substanser. Eller er der en principiel forskel? - Det mener jeg der er. - Naar man har fastlagt de formale enheder, fx. tre elementer manifesteret ved a, m og e, saa kan de beskrives enten fysisk eller fysiologisk ud fra fysikkens og fysiologiens undersøgelsesmetoder, og denne beskrivelse vilde falde ganske ens ud, ~~xxxxxxx~~ selv om de ikke var elementer (invarianter) men blot varianter af samme invarianter. -- Men den psykiske oplevelse vilde ikke blive den samme. Oplevelsen af tingene er i høj grad afhængigt af, hvordan de er formet i sproget. Derfor behøver der heller ikke til en fysisk variant at svare en psykisk og omvendt. Stark accent opfattet som en formelt defineret enhed kan evt. manifestere sig enten ved tonehøjde, længde eller styrke, men oplevelser kan i alle tilfælde være den samme, nemlig frekvensoplevelse. - Eller omvendt det samme handlingsforløb vil anskues paa en noget anden maade i et sprog, der har aspektform ^{skel} end i et der ikke har det. ~~xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx~~ Man oplever ikke formen og substansen særskilt. Den psykiske oplevelse er afhængig af begge, den staar paa en maade imellem dem. Derfor er det ogsaa, at Hjelmslev kan regne den psykiske oplevelse til substansen, mens fonologerne ~~xa~~ er tilbøjelige til at identificere den med formen. Hvordan det nærmere forholder sig med disse psykiske oplevelser, ~~skat~~ saa psykologerne om at udrede. Men det er dog næppe uberettiget at stille sig skeptisk til denne ligestilling af psykisk og fysisk substans.

Sprøgsmaalet om de forskellige substansers forhold til formen er altsaa ikke helt simpelt, men det røkker ikke ved det faktum, at man kan finde samme udtryksform ~~xxxxxxxx~~ manifesteret i forskellige substanser.

Følger n^u heraf, at ~~saa kan gennemføres formens lyd og und. hørt~~ ~~Dit fænomen~~ ~~der allerede er~~ ~~indt paa~~, at man syn til substansen.

maa forstås teksten før man kan analysere den, og allerede heri denne forståelse synes der at indgaa substansidentifikationer. At man erken- der vis substansen ka n der jo ikke være tvivl om, og Hjelmslev vil naturligvis heller ikke hævde, at man kan erkende formen uafhængigt af at den er manifesteret i en substans, men formanalysen skal ske under fuldstændig bortseelse fra substansen.

Afgørende er her opstillingen af elementerne, afgrænsningen af invarianter og varianter. Det sker gennem kommutationsprøven. Man prøver som nævnt at ombytte en udtryksstørrelse med en anden og ser om det giver betydningsforskel. - Men her er det jo tydeligt, at kun den der kender og forstår sproget kan foretage denne prøve. Og saa er vi tilbage ved samme problem om den umiddelbare forståelse. Men selvom man ser bort herfra, saa ligger der afgjort et problem i bedømmelsen af de bundne (el. kombinatoriske) varianter, d.v.s. den der er bestemt af omgivelserne, fx. φ og x paa tysk, der staar henholdsvis efter fortunge- og bagtungevokaler, a og A paa dansk bestemt af omgivende konsonanter etc. Hvorved kan man her afgøre om det er to varianter af eiler to invarianter? Man kan ikke ombytte dem paa samme plads, for de kan jo paa definition ikke optræde paa samme plads. Hvis man indsætter en φ lyd efter i stedet for x saa ganske vist ingen indholdsmæssig, men det gør der jo heller ikke hvis man fx. indsætter et h , som heller ikke kan staa i denne stilling. Hvad skal man saa identificere. Trubetskoy anfører et eksempel fra russisk. Man har her fx. a og o i visse kons. omgivelser \bar{a} og \bar{o} i andre (palatale). Og man saa kunne reducere disse fire varianter til to invarianter. Trub. identificerer nu ud fra det lydligt \bar{a} og \bar{o} a hører sammen \bar{a} og \bar{o} og \bar{a} . -- Her er det nu for resten ikke engang helt evident. Maa skærere et andet eks., i koreansk har man s og r i forlyd, l i udlyd. Efter foæetisk lighed regnes r og l for at udgøre eet fonem, mens s staar for sig. -- Og hvordan skal man ellers identificere (hvis der ikke er specielle sammenfald o.l., man kan gaa ud fra). Tager man ikke den saakaldte substans med, naar man ikke længere end til det som Twaddell i sin bog om fonemets definition kalder mikrofonemer. - Han opstiller rækken (el. klassen som han siger) pill, till kill, hvor man i forlyd ved kommutation kan skelne tre størrelser k-t-p-. Det er tre mikrofonemer. - Paa den anden side kan man nuopstille klassen nap, gnat, knack, hvor man i udlyd ogsaa kan skelne 3, og da de foæntiske forskelle mellem p,t,k i forlyd er de samme som mellem p,t,k i udlyd, identificeres det forlydende og det udlydende p, det forlydende og det udlydende t osv. til et makrofonem. - Men hvis man

ikke tager hensyn til disse ens fonetiske forakelle, kan man ikke vide, om forlyde- pet hører sammen med udlyds- t-et el.l. D.v.s., at man i et sprog kan fastslaa, at der fx. er 15 elementer i forlyd og 10 i u-lyd, og det kan evt. udtrykkes ved, at man siger, at der er 20, der baaede er finale og initiale og 5 der kun er initiale. Men man kan ikke afgøre, hvilke der hører sammen. Og dette synes at faa videre konsekvenser. For naar man ikke ved det, kan man ikke inddøle dem videre i underarter, fx. i vokallære og vokalfjerne, hver inddøling maa be- gynde forfra, eller man maa faa en række muligheder alt efter de for- skellige mulige identifikationer.

Hvis man ikke maa identifisere ud fra substansen vil man ogsaa faa et urimeligt antal synkretismer. Fx. ses forekøllen mellem a og = i vade og vade, glade/glade etc. Men man har intet mæde ogerfor mæde, og naar vokalen i ~~mxixx~~ mæde identificeres som et a, er det altsaa for di den fonetisk er = det a, der i andre tilfælde staa i modsætning til et =. Ud fra formen alene kan man ikke afgøre om det er et a eller et =, men maa regne med en synkretisme. -

Dette vil komplicere ~~mxixxmxixxmxixxmxixx~~ beskrivelsen uhyre. Og jeg kan derfor ikke forstaa, at det ifl. Hjelmslev er simpelhedens princip, der kræver, at man ser bort fra substansen.

Disse konsekvenser af den formale analyse frengaat ikke tydelig af bogen, og derfor frenhøver jeg den her. Men naturligvis er Hj. selv klar over det. Han har derfor ved andre lejligheder sagt, at det vaae sig at være hensigtsmæssigt, allerede under formanalysen at skøve til substansen, saa at man benevner størrelserne saaledes, som de senere, n naar substansen yilordnes vil komme til at hedde. Men det betragter han som en ren hensigtsmæssighedsforanstaltning. Principielt kan man lade være. Man behøver ikke at identificere elementerne for senere. Jeg kan dog ikke indse, at dette blot er en hensigtsmæssighedsforanstal- ning uden principielle konsekvenser. Det forekommer mig at være en me- get reel indrømmelse af at ~~mx~~ identifikationen er nødvendig som grun- lag for definitionerne.

Men selv om nu glossematiken vil de indrømme, at erkendelsen af elementern og adskillelsen af varianter og invarianter ikke kan ske u- den hensyn til substansen, saakaan man jo godt høvde, at de opatillede ~~mx~~ invarianter saal defineres ud fra funktion alen, uden hensyn til den substans, der ~~mx~~ manifesterer dem, altsaa fx. ved kombination- mulighederne med andre invarian- ter. Og allerede herved vilde glossem- tiken adskille sig ~~fx~~ principielt fra fonologien.

Det er naturligvis muligt at opstille og inddele fonemerne i kategorier efter deres kombinationsmuligheder, og det er ogsaa vigtigt at gøre det. Og jeg er enig med Diderichsen i, at det er af betydning af Hj. udtrykkeligt har henledt opmærksomheden paa disse funktioner. Men man maa være klar over disse mulighedsræders begrænsning. Det sker nemlig tit, at flere elementer er ganske ens defineret og derved kommer i samme kategori. Trubetskoj har endaa anført et særlig ekstremt tilfælde, nemlig biransk, hvor det paa denne maade kun er muligt at opstille to kategorier, vokaler og konsonanter, da alle indenfor disse to kategorier har de samme relationer. Hj. har undertiden udtrykt det saaledes, at saa er elementerne defineret ved at være kommutable. Det kan nu ses vidt jeg forstaaer umuligt kaldes en definition, heller ikke efter Hj. s definition af en definition (p.65), "en definition er en deling af et tegninghold eller et tegnuttryk" (for resten en ejendommelig formulering). -

Men Glossematikken bliver ganske vist heller ikke staaende herved. Der foretages en yderligere inddeling i glossemer. Hvis man fx. indenfor en kategori har 4 elementer, saa opstilles de i et system paa to dimensioner som $2 \cdot 2$. Er der 6, opstilles de i to dimensioner som $2 \cdot 3$, er der 9 som $3 \cdot 3$ etc. Det er altsaa en opløsning i primfaktorer, hvorved det paagældende antal opstilles i det simplest mulige system, og hvert element faar derved en bestemt defineret plads. Dimensionsleddene kaldes glossemer. Man denne inddeling synes at være universel. d.v.s. den har anvendelse paa et hvilket som helst sprog. Den er ikke realiseret. Det er muligt, det kommer til at passe, naar man naar til substansen. Hvis de 6 elementer, man har opstillet som $2 \cdot 3$ viser sig at være p,t,k, b,d,g, saa passer det jo nydeligt. ~~xxxxxxxxxxxx~~ ~~xxxxxxxxxxxx~~. Men det kan ogsaa vise sig, at substansen har et andet system. Denne opstilling er altsaa noget meget vilkaarligt. Og man kan vel næppe sige, at elementerne er entydigt defineret, før man naar til substansen. -- Isvrigt forstaaer jeg ikke, hvorfor man ikke ogsaa her kan kikke lidt i kortene, og opstille det efter substansen.

Selv om samme formsystem kan manifestere sig i forskellige substanser, saa følger altsaa deraf ikke, at man kan analysere formen usafhængigt af substansen. Og vel heller ikke, at man bør definere usafhængigt deraf. I og for sig vilde jeg tro, at ligesom elementerne erkendes gennem et samspil mellem substans og form, saa bør ogsaa definitionerne ske ud fra dette samspil, og kan kun blive entydige paa denne maade. -- Et sprog er jo ogsaa mere end form. Det er ikke helt

at de to planer kan være struktureret ens, og det er overordentlig interressant hvis det virkelig kan gennemføres.

Kategoriopstillingen skal ~~ikke~~ ontale nærmere i denne sammenheng. Det ~~ikke~~ kan faktisk først gøres, naar selve teorien foreligger.

Med hensyn til form- substans inddelingen, saa nevnte jeg i det foregaaende fra systemet eksemplerne ~~ikke~~ fra indholdet med tre, skov over for Baumholz, Wald; sing. pl. over sing. pl.- og for udtrykket p,t,k over for p, dentalt t, palatalt t, k o.l. -- Og for forløbet i indholdet "jeg ved det ikke" overfor "I do not know". - De parallel eksempler Hj. her nævner fra udtrykket kan jeg ikke helt se analogien i. Der nævnes som eksempel paa at samme substans kan være forskelligt formet tysk Gott, dansk godt og engelsk got. At substansen er saa godt som ens er jo klart, men saa vidt jeg kan se er formlingen det og saa. I alle tre tilfælde er det en kombination af tre elementer g- -t De saa nuancer der er angaar substansen, ikke formen. Hvis man endelig vilde finde en forskel i formen, maatte det være, at de tre elementer muligvis ikke er ens definerede i de tre sprog. Men det angaar jo snarere systemet, og ikke forløbet, og vilde i indholdet svare til en sammenstilling fx. af "Ich komme" og "J e viens". -- Det andet eksempel der nævnes er tysk Berlin over for den danske, engelske og japanske form (berulinu) af samme ord. Men at engelsk her har ~~ikke~~ og ikke ~~ikke~~, det er ikke bare en formling af samme substans, man kunde ogsaa godt have her paa engelsk, det er simpelt hen ~~ikke~~ forskellige traditionelt fastlagte udtryksubstanser. Det fælles er indholdsmeningen, ikke udtryksubstansen. Nogle anderledes ligger det med dansk og japansk overfor tysk. Dansk har stød, fordi det har man i stavelsetyper af denne art, Japansk har endret, fordi man ikke kan have lukkede stavelser, men og det afspejler altsaa forskellige formlingsprinciper i de forskellige sprog. -- Men paa den anden side kan man vel daerligt sige, at det er samme substans, der er ~~ikke~~ forskelligt formet. Substansen er jo ogsaa forskellig. Ens er eventuelt intentionen el. i. ligesom ved ættringerne "jeg ved det ikke" og "I do not know" som jo heller ikke betyder det helt det samme men mener det samme. Det er mig ikke helt klart. ~~ikke~~ kan bruges i samme situation.

En evident forskellig formling af samme substans vilde man daermed have, hvis fx. forbindelsen af i eet sprog var eet forma i et andet to.

Men dette er altsaa snarere en betænkelighed ved eksemplerne end ved princippet.

Vigtigere og vanskeligere er spørgemalet om opløsningen af tegnet i figurer. Fokxudtrykke

For udtrykket har det jo været almindeligt saa længe man har haft bogstavskrift. Men for indholdet er det noget nyt. Hjelmslev mener, at ligesom man kan opløse udtryksforbindelserne *sl, fl, ar, fr, i* $s+l, f+l, s+r, f+r$ (ved komutation) , saa kan man ogsaa hvis man har 'tyr', 'ko', hingst', 'hoppe' - og evt. (det er næppe nødvendigt) han' 'hun', 'kast okse' og 'hest' opløse ~~saxfixaxfxaxte~~ *ix* tyr i han+ okse , ko i hun + okse, hingst i han+ hest, og hoppe i hun i hest. Derved naar man borte i indhold og udtryk ned til et begrænset antal elementer, hvorefter de andre kan dannes.

Herved sættes et interessant perspektiv. Det er jo nemlig et forslag paa en ny begrebsystematisering paa en ny maade. Det adskiller sig fra andre forslag dels ved at det naturligvis skal være en formaal analyse, ikke egentlig en betydningsanalyse. ("tyr" er defineret ved kombinationen han og okse, disse ved de forskellige kombinationer de kan indgaa (Det maa dog indskydes, ^{at} indholdet tyr altsaa ikke defineres ved reelle relationer udadtil, som fonemerne el. de grammatisk-kategorier, men ved sine deles indbyrdes relation, ligesom andre store helheder, syntagma, junction etc. - Denne definitionsform anvendes ogsaa altsaa ogsaa, og er mindre tydeligt forskelligt fra almindelig "substansdefinition" bortset fra at egenskaberne opfattes som relationer) ...- Men den anden forskel fra andre forslag, er at det ikke er et alment begrebsystem, der opstilles, men saakaldt det enkelte sprog-system. Derved skulde netop dette sprogs foraning fremtræde klart. Men det er naturligvis fremtidsmusik.

Det vil jo sikkert vise sig overordentligt vanskeligt at gennemføre en saadan analyse. fordi indholdet, som nævnt er saa uhyre omfattende. Og man vil jo kunde faa omfattende hierarkier af definitioner, for oksen maa jo kunne dels videre i hornet klovdyr etc.

Men er der ikke ogsaa en principiel forskel fra eksemplet *sl* ?

Hvis der fra indholdet var nævnt et eksempel f.eks. fra morfologien f.eks. at den latinske endelse *-us* i *dominus* kunde analyseres i udtryksfigurerne *u+ s* og i indholdsfigurerne nominativ, singularis og maskulinum, , saa vilde man maaske snarere se analogien, til *sl, fl* etc. Maaske er det, fordi disse grammatiske indholdsanalyser er af et ret begrænset antal, kommer igen i mange forbindelser og derfor er lette at identificere og systematisere. - Men det forekommer mig at der ogsaa er en forskel i relationen mellem figurerne. Ved *sl, fl* og ved *mask. eg.* er det for at bruge Hjelmslevs udtryk kombination, det er *s+l*, og *mask+ eg.*, og i andre tilfælde er de udtrykt hver for

15

og der er sprog, hvor de grammatiske kategorier slet ikke er kombineret i samme tegn paa denne maade. - Men hingst er ikke hant hest, det er en hanthest. Forholdet mellem delene er som i en funktion, (der er med Hj.s terminologi i en vis forstand selektion, om end ikke mellem de specielle dele der indgaar). - Og funktionen har det særlige f. sammenslignet med prep. forbindelser, som i kop. forb. nexus o.a. at det i højere grad danner eet begreb. Derfor kan man trods delingen med en vis ret sige, at hingst, hoppe, tyr og ko er 4 indholdstællinger, der repræsenterer en forning af en meningszone i systemet. Ekstremt Et sprog kan have hingst og hoppe, et andet fornet samme zone under eet ord hest. Og det er ikke helt parallelt med, at et sprog har to ord for et andet som to h og s. Hingst og hoppe er to sprog-ord, men h og s er ikke to slags h'er.

Det er derfor næppe tilfældigt, at Hj. saa da han skulde give eksempler paa forskellig forning i systemet af samme meningszone, nævnte tegn for indholdet (træ, skov etc, som jo sikkert kan analyseres videre) men for udtrykket figurer, p, t, k, . - Ogsaa ved de analoge kategorier ser det ud som om der i indholdet er tale om tegn (rod og afledning) for udtrykket figurer (vokal og konsonant), men det er dog muligt, at meningen er at tegnene først skal analyseres videre, saa at det faktisk efter sprogbrug snarere deler sig om rod-dele. -

Noget andet er, at hvis man nu analyserer tegnindholdene i figurer, saa kan man jo udmærket komme til det resultat, at to sprog, der naar man saa paa tegnene havde forskellig forning, f. det ene hingst og hoppe, det andet hest, -- fik ens forning, naar man havde analyseret i figurer, i begge hest, han og hun. Den første kaxakts beskrivelse har altsaa kun relativ gyldighed. Man kunde tænke sig at de begge havde deres verdi paa forskellige trin af analysen, men et andet sted siges det, at mens figurerne tal er begrænset, saa er tegne ubegrænset. Og hvordan kan man saa i det hele taget tale om en forning? Det vilde man ligesaa lidt kunne, som man kan tale om en forning i systemet paa grund af kaxakts sætninger, se hvis tal ogsaa er ubegrænset, det er produktivt. - Men jeg tror ikke rigtigt paa, at de minimale tegn (altsaa usammensatte stammer, afledningsend lær et kan siges at være ubegrænsede. De danner et fast system. Og det er vigtigt hvad der i sproget er fornet i eet tegn, og hvad der saa fornes i to. Selv diakronisk er opstasen af ^{usgt} ord jo ret sjældent, undtag ved lean. Man kan Men det er muligt. Men der her skulde være en forskel fra figurer, saa at man kun kunde optage ord, der kunde analyser

1

i givne figurer? Det er vist tvivlsomt.

... Men med disse bemærkninger vil jeg blot gøre opmærksom på, at de synes at være visse forskelligheder mellem figurerne i forhold i indholdet i red og stammer, og på de anden side i udtryk og i sættilfældet med sammenfaldende bøjningendelser.

---- Nu er jeg bange for, at tilhørerne er nærmest bedøvede. Og jeg tror ogsaa, der er stof nok til diskussion.

----- Da det skulde være indledning til en diskussion, har jeg ogsaa særlig hæftet mig ved det, der forekom diskutabelt. - Men ogsaa af en anden grund. Der har siden Lessing været god tradition for, at overbærenhed i kritik kun hører hjemme overfor mindre betydelige værker. Det virkelig fremragende har krav på at blive kritiseret og uden forbehold. Hjelmslevs bog er utvivlsomt et af de betydeligste arbejder, der i lang tid er kommet om sprogteoretiske spørgsmål, og den er af en sådan værdi, at den hører ikke til dem, som alle straks anerkender, dertil er tankerne for nye, men til dem der vækker uro og forstyrrer ens sjelsfred, saa at man trods al skepsis ikke kan slippe dem igen. Og det er tit de bedste.